

Elektroninė valstybinė bibliografija: dabartinės būklės apžvalga

Unni KNUTSEN

Oslo universiteto koledžas, Norvegija,
el. p. u-knuts@online.no

Įvadas

Robertas Holly 1996 m. pateikė „Bibliografinės apskaitos ir valstybinės bibliografijos tyrimo“ rezultatus. Tyrimą 2001 m. pratęsė šio straipsnio autorė. 52 pasaulio šalių valstybinės bibliografijos tarnybos (toliau – VBT) atsiuntė atsakymus į išplatintos anketos klausimus ir tai padėjo išsiaiškinti, kokia dabartinė būklė ir kokie ateities planai.

2001 m. tyrimas parodė, kad pagrindinė valstybinės bibliografijos pateikimo forma tebėra spausdinta: 75% VBT leidžia spausdintą valstybinę bibliografiją. Per praėjusius penkerius metus (nuo 1996 m.) jų sumažėjo 15%. CD-ROM taip pat išlaikė tvirtas pozicijas. Kitų elektroninių formų: mikrofilmų, kompiuterinių juostų, lankstųjų diskelių ir t. t. – gerokai sumažėjo. Pastebima tendencija, kad tinklo prieiga ir internetas tampa pagrindine valstybinės bibliografijos pateikimo forma.

Bet svarbiausia – nustatyta, kad dauguma VBT valstybinę bibliografiją vis dar skelbia įvairiomis formomis.

Spausdinta:

- 39 VBT leidžia spausdintą valstybinę bibliografiją;
- 13 VBT neleidžia spausdintos valstybinės bibliografijos;
- 14 VBT leidžia tik spausdintą valstybinę bibliografiją (dažniausiai mažas pajamas turinčių šalių);
- 25 VBT papildomai leidžia spausdintą valstybinę bibliografiją prie įvairių kitų elektroninių formų.

CD-ROM:

- 19 VBT leidžia CD-ROM;
- 5 VBT leidžia CD-ROM, bet nesuteikia tinklo prieigos/interneto;
- 2 VBT leidžia CD-ROM kaip vienintelę formą.

Tinklo prieiga/internetas:

- 6 VBT suteikia tinklo prieigą, bet ne interneto prieigą;
- 2 VBT suteikia tinklo/interneto prieigą kaip vienintelę formą;
- 23 VBT skelbia savo valstybinę bibliografiją internete.

Valstybinės bibliografijos tarnybų ateities planai

Analizuojant pateiktuosius duomenis, kyla šie klausimai:

1. Ar valstybinės bibliografijos tarnyboms, kurios šiandien leidžia valstybinę bibliografiją tik spausdinta forma, planuoti ją pateikti internete, kai tik jos bus kompiuterizuotos?
2. Ar valstybinės bibliografijos tarnyboms, kurios šiandien leidžia CD-ROM, bet neturi interneto prieigos, ir toliau leisti CD-ROM, nors ateityje valstybinę bibliografiją pateiks internete?
3. Ar valstybinės bibliografijos tarnyboms, kurios turi tinklo prieigą/internetą ir CD-ROM, ateityje nutraukti CD-ROM leidybą?
4. Ar šalims, kurios turi tinklo prieigą, bet neturi interneto prieigos, planuoti valstybinę bibliografiją pateikti internete?
5. Ar internetas taps pagrindine valstybinės bibliografijos pateikimo forma?

Į visus šiuos klausimus būtų galima atsakyti išstudijavus VBT planus iki 2006 metų.

1. Kaip jau minėta, per 14 VBT leidžia tik spausdintą valstybinę bibliografiją, 5 jų neketina nieko keisti ir ateityje. 7 tarnybos pranešė, kad planuoja leisti CD-ROM ir derinti su tinklo ar interneto prieiga. 6 šalys numato parengti interneto versiją, bet nė viena tarnyba nesirenka interneto kaip vienintelės valstybinės bibliografijos pateikimo formos.
2. Viena tarnyba neturi ateities planų, tuo tarpu kitos ketina turėti tinklo ir (arba) interneto prieigą. Nė viena tarnyba nesirengia nutraukti CD-ROM leidybos.
3. Nė viena iš 14 šalių, turinčių tinklo/interneto prieigą kaip priedą prie CD-ROM, neplanuoja nutraukti CD-ROM leidybos.
4. Iš 6 tarnybų, turinčių tinklo prieigą, bet neturinčių interneto prieigos, 4 numato suteikti interneto prieigą.

5. Tik dvi tarnybos pranešė, kad svarsto galimybę atsisakyti spausdintos formos. 15 tarnybų teigia, kad nori parengti interneto versiją, tuo tarpu 9 norėtų teikti tinklo prieigą papildomai prie interneto prieigos. Nė viena tarnyba neinformavo, kad žada atsisakyti CD-ROM, o 13 – svarsto galimybę valstybinę bibliografiją leisti CD-ROM.

Valstybinės bibliografijos formų pokyčiai 2001–2006 metais		
Forma	2001 m. tyrimas	2001–2006 m. planai
Spausdinta	39	37
CD-ROM	19	32
Tinklo prieiga (kitokia nei internetas)	17	26
Internetas	23	38

Akivaizdu, kad tradicija leisti spausdintą valstybinę bibliografiją bus tęsiama. Spausdinta forma atitinka „Tarptautinės konferencijos, skirtos valstybinės bibliografijos tarnyboms galutinių rekomendacijų“ (1998) (*International Conference on National Bibliographic Services*) iškeltus archyvavimo ir išsaugojimo reikalavimus, be to, akivaizdu, kad tai tinkamiausia platinimo forma, kai nepakanka kompiuterių ir kompiuterių tinklų.

CD-ROM išlaiko tvirtas pozicijas todėl, kad yra labai patogūs vartotojui ir turi daug kreipties elementų. Duomenų įkeltis pakankamai paprasta. Spausdinta bibliografija ir CD-ROM duoda tarnyboms pajamų, tai taip pat prideda jiems populiarumo.

Norint laiku ir efektyviai platinti valstybinę bibliografiją, geriausia vartoti tinklo/interneto prieigą prie duomenų bazių, kurios nuolat pildomos naujais įrašais. Tinklo/interneto formos taip pat siūlo gausybę kreipties elementų ir turi sąsają. Be to, gali būti tenkinami specifiniai tam tikrų vartotojų grupių poreikiai. Interneto teikiamos pasaulinės prieigos galimybės pagerins duomenų mainus ir priartins prie visuotinės bibliografinės apskaitos įvedimo. Tačiau tarnybos turi garantuoti, kad duomenys būtų lengvai įkeliami ir daug kartų vartojami kitų tarnybų. Galima teigti, kad po kelerių metų CD-ROM išnyks ir internetas taps pagrindine valstybinės bibliografijos pateikimo forma.

Valstybinė bibliografija internete

Minėta, kad 15 VBT planuoja įdiegti interneto versiją iki 2006 m. pabaigos. Tačiau net 9 tarnybos šį tikslą pasiekė jau 2003 m. viduryje. Svarbu pažymėti, kad tarp jų yra ir tarnybų iš mažas pajamas turinčių šalių.

Kaip valstybinės bibliografijos tarnybos prisideda prie valstybinės bibliografijos platinimo?

Internetu rasime nedaug svetainių, iš kurių galima tiesioginė prieiga prie valstybinės bibliografijos. Labiausiai paplitęs prieigos prie valstybinės bibliografijos būdas – per katalogų nuorodas ir duomenų bazes. Iš pateikto duomenų bazių sąrašo dažniausiai sunku spręsti, ar tam tikroje duomenų bazėje yra valstybinės bibliografijos įrašų. Todėl valstybinės bibliografijos tarnybos turi skirti daug dėmesio tam, kad tinkamai pristatytų savo duomenų bazes. Netgi tuo atveju, kai valstybinė bibliografija pateikta atskirame faile, sunku jį rasti.

Yra keletas tarnybų, kurios sudaro išimtį. Iš Kanados nacionalinės bibliotekos svetainės galima tiesiai patekti į AMICUS (Kanados nacionalinis katalogas) duomenų bazę (<http://www.nlc-bnc.ca/index-e.html>); taip pat yra ir Austrijoje (http://www.onb.ac.at/index_eng.htm).

Kitokia padėtis Irane (<http://www.nli.ir/new/english>), kur valstybinė bibliografija, turinti sąsają lotynų ir persų kalbomis, prieinama per pasirodantį meniu.

Taip pat lengva rasti informaciją apie valstybinę bibliografiją Kenijos nacionalinės bibliotekos tarnybos svetainėje (<http://www.knls.or.ke>). Tai, kad šios šalies valstybinės bibliografijos nėra internete, netrukdo tarnybai skelbti apie paslaugas ir pristatyti valstybinės bibliografijos spausdintą versiją (<http://www.knls.or.ke/publications.htm>). Keletas tarnybų vartoja panašų būdą savo valstybinei bibliografijai, ir spausdintai, ir CD-ROM, propaguoti.

Tarnybos daug nuveikė stengdamosi tinkamai pristatyti valstybinės bibliografijos produktus ir paslaugas. Vienas pavyzdžių – Vokiečių biblioteka http://www.ddb.de/index_e.htm. Kitas pavyzdys – Šveicarijos nacionalinė biblioteka http://www.snl.ch/d/online/inna_ueb.htm, kurioje *Das Schweizer Buch* prieinama PDF formatu net prenumeratoriams.

Valstybinės bibliografijos įrašai kaip tinklo išteklius

Valstybinės bibliografijos duomenys gali būti prieinami internete įvairiais būdais. 16 tarnybų tyrimo anketose nurodė, kad valstybinės bibliografijos įrašai yra faile, kuriame įtraukti ir visi kiti tarnybos parengti įrašai, dalis. 17 tarnybų pranešė, kad įrašai kaupiami atskirame faile. 12 tarnybų atsakė, kad įrašai yra suvestinio katalogo bendra (jungtinė) dalis, iš jų 6 tarnybos įtraukė savo įrašus kaip dalį suvestinio katalogo. Valstybinės bibliografijos duomenys saugomi įvairiai. Pavyzdžiui, Kanados valstybinė bibliografija yra dalis duomenų bazės AMICUS (<http://amicus.nlc-bnc.ca/aaweb/amilogine.htm>), kurioje Kanados nacionalinės bibliotekos įrašai yra kartu su kitų organizacijų parengtais įrašais ir su Kanados suvestinio katalogo įrašais.

Kroatijoje (<http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html>)

ir Pietų Afrikoje (http://natlib1.unisa.ac.za/screens/opacmenu_s3.html) valstybinės bibliografijos įrašai sujungti su OPAC įrašais.

Latvijoje (<http://fikuss.lanet.lv:4505/ALEPH0/LBNFT4111H5GVKIY8JM6IQ625RBTC9MBPE6P7KY98FPQ6M5M71-03310/con-Ing/eng>) ir Namibijoje (<http://library.unam.na/nml.html>) valstybinė bibliografija išskirta atskiroje duomenų bazėje.

Neverta įrodinėti, kad kuris vienas sprendimas yra geresnis už kitą. Svarbiausia, kad tarnybos platina valstybinės bibliografijos įrašus. Optimizmo teikia ir tai, kad dauguma duomenų bazių šalia sąsajos tautine kalba (kalbomis) turi ir sąsają anglų kalba, todėl pasaulio vartotojai turi bibliografinių duomenų paieškos galimybę.

Kaip palengvinti komplektavimą?

Valstybinė bibliografija yra svarbiausia komplektavimo priemonė bibliotekininkams ir profesionaliems vartotojams, kai reikia duomenų apie naujus leidinius. Todėl kai kurios tarnybos pateikia naujos medžiagos sąrašus.

Pagal periodiškumą sąrašai gali būti: savaitiniai (pavyzdžiui, Švedijoje <http://dijkstra.libris.kb.se/svb/v21/>);

dvisavaitiniai (pavyzdžiui, Austrijoje <http://bibliographie.onb.ac.at/biblio/> ir Norvegijoje <http://nabo.nb.no/nyhetsliste/>);

mėnesiniai (pavyzdžiui, Belgijoje <http://www.kbr.be/bb/fr/Bbstr1.htm>).

Tarnyboms, dar neturinčioms tokių komplektavimo būtinų priemonių, reikėtų įdiegti tokią paslaugą.

Atitikimas galiojančioms rekomendacijoms

1998 m. „Tarptautinės konferencijos, skirtos valstybinės bibliografijos tarnyboms, galutinių rekomendacijų“ 6–10 paragrafai nusako valstybinės bibliografijos pateikimo ir savalaikiškumo principus.

6 paragrafas skelbia apie egzistuojančių formų įvairovę. Ypač pabrėžiama, kad nors viena forma turi atitikti keliamus valstybinės bibliografijos archyvavimo ir išsaugojimo reikalavimus ir būti nuolat prieinama. Viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių spausdinta forma iki šiol užima pagrindinę vietą, yra baimė, kad laikui bėgant informacija elektronine forma gali dingti. VBT turi ieškoti ilgalaikio elektroninės valstybinės bibliografijos išsaugojimo galimybių. Geriausia, ką galima padaryti norint išsaugoti valstybinę bibliografiją, – ją kopijuoti.

Jokia kita forma geriau už tinklo prieigą negali atitikti 7 paragrafo keliamų reikalavimų. Šis paragrafas skel-

bia, kad į valstybinę bibliografiją medžiaga turi būti įtraukiama kiek įmanoma greičiau po jos paskelbimo. VBT turi pasirūpinti efektyviu valstybinės bibliografijos platinimu. Atnaujinamos, nuolatos prieinamos duomenų bazės yra geresnis platinimo būdas, negu spausdinta ir netgi CD-ROM forma.

8 paragrafe nustatyta, kokia informacija turi būti pateikta kiekviename valstybinės bibliografijos leidinyje. Operatyvumas nuolat atnaujinamoms duomenų bazėms neturi reikšmės, bet yra aktualus spausdintai formai ir CD-ROM bei žymiu mastu – statiškiems tinklo leidiniams, pavyzdžiui, medžiagos, gautos privalomojo egzemplioriaus būdu, sąrašams. Tinklo ir kitas atnaujinamas formas taip pat reikia pristatyti ir reklamuoti, kad būtų lengviau randamos.

9 paragrafas nurodo, kad kiekviena valstybinė bibliografija turi turėti įvadą ir vartotojo instrukciją, kurioje išaiškinta, kuo remiantis sudaryti įrašai, aprėptis, medžiagos išdėstymo tvarka, naudojamos bibliografavimo, klasifikavimo ir katalogavimo priemonės, taip pat pridodamas vartojamų specialiųjų terminų sąrašas su apibrėžimais ir santrumpomis. Spausdintuose bibliografijos leidiniuose ši informacija dažniausiai yra. Patirtis rodo, kad CD-ROM ir tinklo leidiniuose informacija turėtų būti išsamesnė. Kai kurios tarnybos stengiasi vykdyti rekomendacijas elektroninei terpei. Pavyzdžiui, Norvegijos nacionalinės bibliotekos valstybinės bibliografijos tarnyba papildė vartotojo instrukciją įvairiais paieškos laukais, vartojamų santrumpų sąrašais (<http://www.nb.no/baser/norbok/english.html>), pateikė aprėptį, šaltinius, kurių pagrindu sudaryti įrašai, bibliografavimo priemonės ir kt. (http://nabo.nb.no/trip?_b=baser&_s=E&navn=norbok&_h=0).

10 paragrafas pabrėžia valstybinės bibliografijos rengimo laikantis tarptautiniu mastu pripažintų standartų svarbą. Taip pat pažymima, kad įrašai turėtų būti išdėstyti tinkamu būdu ir su kreipties elementais, tenkinančiais vartotojų poreikius. Tai sudėtinga sąlyga, nes vartotojai skirtingi: nuo profesionalių bibliotekininkų iki specializuotų, turinčių specifinių poreikių (pvz., silpnaregių) bei kitų vartotojų. Galima teigti, jog dauguma VBT įsivaizduoja, kad jų valstybinė bibliografija internete pateikta tinkamai, bet, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, tai yra tik spalvingas įvairių formų mišinys. Gal reikėtų parengti bazines rekomendacijas elektroninei valstybinei bibliografijai ir (arba) skelbti geriausios patirties pavyzdžius?

Iš anglų kalbos vertė L. Berželionienė

national bibliography, IFLA Section on Bibliography. International cataloguing and bibliographic control, 27 (1), January/March 1998, p. 3-7.

Knutsen, Unni. Changes in national bibliographies, 1996-2001. 2001. <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>

Valstybinė bibliografija ir internetas: statiškos priemonės susidūrimas su dinamiška terpe*

Grethe JACOBSEN

Danijos karališkoji biblioteka, P.O. Box 2149, DK-1016 Copenhagen K, Denmark, el. p. gja@kb.dk

Šiame straipsnyje aptariamas ryšys tarp valstybinės bibliografijos ir interneto išteklių privalomojo egzemplioriaus kontekste.

Apibūdinami visos informacijos rūšis internete vietoj terminų „tinklo leidiniai“ ir „žiniatinklio puslapiai“ vartosime „internetu išteklių“ terminą. Nenorėtume išsprauti interneto turinio į sąvokas, charakterizuojančias dokumentus fizine forma. Taip pat vengsime vartoti terminus „elektroninis“ ir „skaitmeninis“, nes jie abu irgi apibūdina dokumentus fizine forma (CD-ROM) ir gali įnešti sumaišties į problemos sprendimą.

Šis straipsnis pagrįstas prielaida, kad privalomasis egzempliorius ir juo paremta valstybinė bibliografija aprėpia visas visuomenei prieinamas informacijos rūšis, nepaisant jų turinio ir jo kokybės. Privalomojo egzemplioriaus paskirtis – dokumentuoti publikuotą informaciją, nacionalinio kultūros paveldo dalį, apimant ir interneto išteklius.

Kokia yra valstybinės bibliografijos paskirtis?

Marcelle Beaudiquez neseniai paskelbtame straipsnyje¹ teigia, kad valstybinės bibliografijos paskirtis yra:

1. Laiku teikti informaciją apie einamąją nacionalinės leidybos produkciją;
2. Atlikti komplektavimo priemonės funkciją;
3. Rečiau kataloguoti tą pačią antraštę, pakartotinai vartojant vietinių katalogų įrašus;
4. Populiarinti nacionalinės leidybos produkciją tarptautiniu mastu;
5. Registruoti nacionalinės leidybos produkciją.

Kaip šie tikslai įgyvendinami interneto išteklių srityje? Mes nekalbame apie žiniatinklio naudojimą spausdintiems ar kitų formų leidiniams skelbti. Galime sutikti su M. Beaudiquez teiginiu: „Tradicinių dokumentų atveju einamosios valstybinės bibliografijos pateikimas žiniatinklyje yra tik dar viena nauja fizinė forma“. Būtų galima

pridurti, jog ši nauja forma yra labai naudinga valstybinės bibliografijos sričiai, susijusiai su tradiciniais leidiniais bei skaitmeniniais leidiniais fizine forma. Aptariant interneto išteklius reikia apsvarstyti visas prielaidas, susijusias su mūsų siūloma valstybinės bibliografijos samprata. Pateikiame anksčiau išdėstytų penkių teiginių komentarus:

1. Laiku teikti informaciją apie einamąją nacionalinės leidybos produkciją.

• „Laiku“. Tai reiškia, kad bet kuris vartotojas galės tiesiogiai pasiekti išteklių ir parsisiųsdinti duomenis greičiau, nei jie bus sukataloguoti.

• „Informacija“. Kas naudosis bibliografiniu leidinio ar išteklių pakaitalu, kai jo originalą bus galima pasiekti tiesiogiai?

• „Nacionalinės“. Kalba, o ne išleidimo vieta nulems, ar vartotojas galės naudotis ištekliumi, ar ne.

2. Atlikti komplektavimo priemonės funkciją.

Komplektavimas nebūtinai, kai informacija internete nemokama. Komplektuoti gali prireikti tuomet, kai prieiga prie išteklių yra mokama. Tačiau šiuo metu bibliotekų katalogai, prieiga prie kurių mokama, teikia pasiūlymų komplektus, neleidžia pasirinkti individualiai, o valstybinė bibliografija komplektų neregistruoja.

3. Rečiau kataloguoti tą pačią antraštę, pakartotinai naudojant vietinių katalogų įrašus.

Teigiama, kad būtina įprastiniu būdu kataloguoti interneto išteklius. Mes esame kitos nuomonės.

4. Populiarinti nacionalinę leidybos produkciją tarptautiniu mastu.

Visą internete pateiktą informaciją galima pasiekti iš bet kurio pasaulio taško spustelėjus pelės mygtuką, nepaisant šaltinio vietos ar serverio. Valstybinė bibliografija taptų tik nereikalingu tarpininku.

5. Registruoti nacionalinę leidybos produkciją.

The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services. 2002.

<http://www.ifla.org/VI/3/icnbc/fina.htm>

Holley, Robert. *Results of a "Survey on bibliographic control and*

*Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2002 m. rugsėjo 12 d. Rygoje vykusioje konferencijoje „Valstybinė bibliografija: nuo spausdinimo epochos iki skaitmeninio amžiaus“.